

קובץ הלכות עיקריות לקראת שנת השמטה הבאה עלינו לטובה

זכינו והנה הגיעה לפתחנו פעם נוספת שנת השמטה עליה נאמר "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליקוק". רובנו אינו עסוק בחקלאות לצורכי פרנסה אבל כמעט כל אחד מאתנו פוגש את הלכות השמטה אם יש לו גינה קטנה או אדניות עם פרחים בדירתו, עציץ אותו רוכש או מגדל, בקניה של פירות וירקות בחנות או במרכול, ובמקומות נוספים.

את ההיערכות לשנת השמטה אבקש לחלק לכמה חלקים.

מה מוטל עלינו ומותר לנו לעשות מעכשיו עד ראש השנה?

הקדמת נטיעות ושתילות

א. מותר היה לטעת עצי פרי חשופי שורש עד טו אב. מי שנוטע עץ עם גוש אדמה שיכול לחיות עצמאית ארבעה יום בלי להתחבר לאדמה יכול לנוטעו עד כט' אב. אם העץ היה במשתלה בתוך שקית עם חור בקוטר של יותר משני ס"מ יכול לנוטעו עד כט' אלול.

ב. מותר לטעת עצי סרק חשופי שורש עד טו אלול ואם היו במשתלה עם גוש אדמה כמבואר לעיל ניתן לשותלם עד כט' אלול שנה זו

ג. צמחים, עשבים ופרחים חשופי שורש ניתן לשותלם לתחילה עד כו' אלול. אם יש להם אדמה ניתן לשותלם עד כט' אלול

הכנת התשתיות של הגינות לשמיטה

1. נכון לבצע את פעולות הניכוש והגזום לפני ראש השנה.
2. מומלץ לדשן בדשן שנתי המתפרק לאיטו במהלך השנה.
3. כדאי לכוון את ההשקיה בשעון כך שתהיה זו השקיה רגילה ואוטומטית.

א. מהן המלאכות האסורות בשנת השמטה עצמה?

מהתורה נאסר לעשות את המלאכות הבאות: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. יש המוסיפים למלאכות אלו את מלאכת החרושה והנטיעה. המלאכות אסורות בכל אופן וצורה, אלא שהגדרת המלאכה האסורה בכל אחת מארבע מלאכות יכולה להיות שונה, וממילא יחול שינוי בדין בהתאם.

א.1 זריעה

אסור לזרוע בשנת השמיטה כל מיני זרעים, בין צמחי מאכל או צמחי נוי, בין בקרקע ובין בעציצים נקובים ושאינם נקובים. אמנם מותר לזרוע בעציץ שאינו נקוב כשהוא עומד בבית. עציץ נקוב העומד על קומה עליונה או על גבי צלחת, נידון כעציץ שאינו נקוב. אמנם אם העציץ נמצא בקומת קרקע, ישנה מחלוקת אם מותר לשתול בתוכו. אין לזרוע ולשתול בשנת שמיטה גם לשם לימוד וניסוי, ואפילו אם דעת הזורע לעקור את הצמח בטרם יעשה פרי.

א.2 נטיעה

אין נוטעים בשביעית עצי מאכל או סרק, ובכלל איסור זה אף פעולות הברכה והרכבה. העתקת עץ עם "גוש" ממקום למקום אסורה בשביעית.

א.3 זמירה

מעשה הזמירה שנאסר הוא פעולה חיונית לפתוח העץ, ונעשית ע"י הקצרת חלק מהזמורות לענף מאוד קטן, על מנת שיפרצו זמורות חדשות שניבו פרי.

במקום שניכר שהורדת הענפים לא נועדה לשיפור העץ, אלא לצורכי האדם, הרי זה מותר. כגון: גיזום ענפי גדר שיחני שמפריעים להולכים ליד הגדר, או קטיף עצי סרק באופן שניכר שאינו משפר את העץ, הרי זה מותר.

4.א חרישה

אסור לחרוש בשביעית, אבל מותר לעשות תעלות מים או קווים להשקיה וכן לתועלת ביוב ואינסטלציה, או חפירות לצרכי יסוד לבית ולגדר.

5.א קצירה ובצירה:

כל מה שתוציא האדמה, מותר באכילה, אבל אסור לקצור או לקטוף את הפירות בכלים המיוחדים לכך, ובצורה מסחרית. ניתן לקטוף לצריכה ביתית, ובאופן שמבליט את העובדה שהשנה הוא קוטף בצורה שונה.

ב. מלאכות האסורות מדרבנן: מהתורה נאסרו המלאכות שהוזכרו בלבד, ותולדותיהן נאסרו מדרבנן.

1.ב תולדות זריעה

מלאכות שנועדו להשבחת הצמח והפירות, כגון: השקיה, השמדת עשבייה, דילול צמחים, ריסוס נגד מזיקים, זיבול ודישון, יישור ענפים כלפי מעלה וכד'.

2.ב תולדות החרישה

מלאכות המכשירות או משביחות את הקרקע לצורך זריעה או נטיעה, כגון: סיקול אבנים, ניכוש עשבים, עידור אדמה לאוורור, חפירת בורות לנטיעה ועוד.

3.ב פירוט דינים אלו יתבאר להלן:

העבודות – מסוג תולדות – שאסרו חכמים, הם עיבודים שונים להשבחת הקרקע, וכן השבחה וחיזוק אילן. אבל אם מניעת עבודה מהסוג הנ"ל עלולה לגרום ירידה וקלקול במצב הצמיחה של העץ והצמח, וכל שכן, סכנה לקיומם, לא גזרו חכמים והן מותרות בשנת שמיטה. אף הפעולות שהתירו חכמים לקיומו של העץ, או למניעת קלקול והפסד לעץ ולצמח, לא הותרו אלא אם הן מהדברים המוסכמים בשדה חקלאות, כצורך דחוף ונאמרו במפורש להיתר. לפיכך, כל פעולה אסורה מדרבנן, הנראית כחיונית ואף הכרחית לעץ ולצמח, טעונה שיקול דעת רציני להתירה למעשה, ואין לבצעה מבלי שאלת חכם, ואף ישנן פעולות שנשארו באיסורן. תנאי עיקרי בהיתר עבודות ועיבודים מסוימים, לשם קיומם ומניעת הפסדם של גידולי שדה וירקות כנ"ל, הוא שהירקות, הקטניות והגידולים השונים, יהיו מותרים באכילה והנאה מהם, ואין בהם איסור ספיחין. כל עבודה שהותרה, לשם קיום העץ והצמח, לא הותרה כהיתר גמור בכל השנים שאדם עושה אותה כרצונו מבלי כל הגבלה, אלא לשעת הצורך להצלת קיומו, או מניעת קלקולו של העץ והצמח, או מניעת הפסד בפרי. לכן, אם אפשר להסתפק בפעולה חד פעמית, אין לחזור עליה שוב לשם הרווחה, וכן אם לצורך העץ אפשר לבצעה לפני שנת השמיטה, אין לדחותה לשנת השמיטה, ואם אפשר לאחריה, אין לעשותה בשנת השמיטה כלל.

4.ב השקיה

השקיית מים לזרעים ולמטעים, תולדה של זריעה היא, ותולדות נאסרו ע"י חכמים בשביעית. עם זאת מותר להשקות בשנת השמיטה שדה זרעים, ירקות ופרחים, הזקוקים להשקיות תדירות בעונות ידועות, ועלולים להתקלקל אם לא ישקום. שטחי גידול אלה נקראים בלשון המשנה "בית השלחין", וכן משקים פרדסים של פרי הדר, וכן עצי פרי אחרים הדורשים השקיה תדירה. משטח דשא בגינת הנוי, וכן שתילי נוי (עציצים), מותר להשקותם בהתאם לצורך החיוני ללא הפרזה. דעת מומחים היא, כי מפרזים בדרך כלל בהשקאת דשא ללא צורך, דבר שגורם לגידול. לכן, דשא שרגילים להשקותו פעם בשבוע למשך עשרים דקות, נעשה זאת פעם בעשרה ימים למשך 15 דקות.

ב.5 גיזום

גיזום עצי פרי, בכל צורה שהיא, אף בשאר עצים חוץ מהגפן, וכן בעצי סרק וצמחי נוי, אסור בשנת השמיטה מדרבנן, ויש סוברים שגיזום אף בשאר עצים אסור מהתורה, כמו זמירה בגפן. ישנם עצים מסוימים שהגיזום בהם הוא הכרחי, או גילויי מחלה מדבקת, שאך גיזום יכול להציל את העץ מניוון – הגיזום במקרים כאלה מותר, ורצוי לבצעו בשינוי מהדרך הרגילה. מותר לקצוץ ענפים מעצים, לצורך השימוש בעצים, אף אם יצא גם תועלת לעץ בקציצה זו, אבל אסור לדקדק בבחירת ענפים ועל מקום הקציצה כבגיזום רגיל, אף שמתכוונים להשתמש בעצים.

ב.6 עיצוב צורה נאותה לגדר חי

מותרת, כי בקציצה זו אין המטרה לגידול והשבחה, והמעשה בוודאי מוכיח על כוונת העושה.

ב.7 קיטוף ענפי פרחים

מותר, אף כי הורדתם של ענפים אלה, גורם הוא לגידול הצמח, כיוון שאין זה גיזום מקצועי, והכוונה בזה ברורה היא שלצורך הפרחים הוא.

ב.8 ניכוש עידור וכיסוח

מלאכות אלו אסורות מדרבנן, אם הן נעשות להשבחה. אבל כשהן נעשות למנוע קלקול והפסד לצמח ולפירות, הרי הן מותרות. יש להעדיף ריסוס בחומרי הדברה, על פעולת ניכוש בידיים או בכלי אחר, ועדיף לרסס בטרם תופיע העשבייה. מותר לעדור תחת עצים שהעידור הכרחי להם.

כיסוח דשא בגינות נוי, מותרת רק כאשר היא לא נועדה להחלפת העלים לירוקים יותר, אלא למניעת נזקים בדשא. כדאי לעשות הכיסוח בתדירות נמוכה מהרגיל, ולגזום ברמה מקצועית פחותה מהרגיל. מותר לעקור עשבים בחצרות הבתים, על מנת למנוע קינון נחשים או התפשטות שריפות. זיבול ודישון – מלאכות אלו נועדו להשבחה והגדלת היבול, והן אסורות במרבית העצים. יש אפשרות לדאוג לזיבול במנה כפולה ערב השביעית. אם יסברו כי יש צורך בדישון לקיום העצים, ניתן לעשותו בכמות מצומצמת.

ניתן לשים חומרים מדשנים בערב ראש השנה בצורת קפסולות, שיתפרקו במהלך השנה. כמו כן, ניתן להזין במחשב בערב שנת השמיטה, את מערכות ההשקיה והדישון, בצורה אוטומטית, בלי שינוי כלל. ריסוס בחומרים כימיים להשבחת העץ ופירותיו, אסורה, אלא אם כן ייגרם בכך נזק לעץ או לפירותיו. מותר לטאטא את הגינה שבחצר מלכלוכים ועלים שנשרו, שניכר שהוא לצורך ניקיון חצרו ולא להטבת הקרקע. אולם אין לסקל אבנים ועצים מהגינה, להטיב את איכויות הגידול בו.

ג. מה נאכל בשנה השביעית?

- ג.1 מדין תורה, מותר לאכול כל מה שתוציא האדמה בשביעית, אולם חכמים חששו מאנשים שיזרעו בשביעית ויטענו מאוחר יותר שאלו זרעים שיצאו מעצמם, ועל כן אסור את הצמחים העולים בשביעית בשדה, והם נקראים ספיחים.
- ג.2 גזירה זו חלה רק במקומות ובצמחים בהם החשש הזה קיים, ולכן נאמרו בו חריגים רבים:
 - א. פירות האילן אינם בגזירה זו, כיון שאין הנאת פירות בשנת הנטיעה.
 - ב. ירקות ופירות שנזרעו וצמחו בשנה השישית, למרות שגדלו ונלקטו בשביעית.
 - ג. תבואה וקטניות שגדלו שלישי מגידולם בשנה השישית
 - ד. פרי אדמה שגדל אצל נוכרים.
 - ה. פרחים וצמחים שאינם חשובים, ואין רוב בני אדם זורעים אותם.
 - ו. ספיחים שצמחו במקומות שאין רגילים לשתלם ולזרעם.
- ג.3 כל מה שאינו כלול בחריגים אלו הרי הוא בכלל איסור ספיחים וממילא אסור באכילה וברכישה בשנה השביעית. לכן אין לקנות במהלך שנת השמיטה פרחים או ירקות, ממקומות שאין להם כשרות מוסמכת, כיוון שהם עלולים להיות ספיחי שביעית שאסורים באכילה.

T. לפירות והירקות שגדלו בשביעית יש דיני קדושה מיוחדים כפי שנאמר: "כי יובל היא, קודם תהיה לכם". מהי קודש, אף תבואתה קודש. "ולדעת הרמב"ן יש אפילו מצוה מיוחדת באכילתם. גם ירקות שאין בהם איסור ספיחים, עדיין חלים עליהם דיני קדושת שביעית כפי שיתבאר להלן.

ד.1. מה המשמעות של קדושה זו?

1. פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית, הנם הפקר לכל אדם מישראל.
2. אסור לסחור בפירות שביעית.
3. אסור לאכול פירות שביעית, בצורה שאינה רגילה לאותו פרי (לבשל פרי שנאכל חי ולהפך).
4. אסור לעבד פירות שביעית (בישול וסחיטה), בצורה שאינה מקובלת.
5. מותר להשתמש בפירות שביעית שימוש הדומה לאכילה (כגון הדלקת הנר), אך אסור להשתמש בהם לכל שימוש שאינו דומה לאכילה, כגון: רפואה או כביסה.
6. אסור לייצא פירות שביעית לחו"ל.
7. בהגיע הזמן בו נגמרים הפירות מאותו מין בשדה או במטע, יש להפקיר את מה שנשאר בבית מאותו מין, וזוהי מצוות ביעור.
8. פירות שביעית פטורים מתרומות ומעשרות.
9. אסור להפסיד את פירות השביעית. על כן, בתום האכילה יש לאסוף את הקליפות לתוך שקית סגורה ולזרקה לפח באופן שלא יתערב עם פסולת אחרת.

ד.2. באלו פירות חלה קדושת שביעית?

יבול שגדל בקרקע של יהודי, שלא נמכרה לגוי. כגון: גינות פרטיות או שדות של חקלאים שלא נמכרו לגוי, בארץ ישראל. למעשה ניתן למצוא פירות הקדושים בקדושת שביעית, בגינות פרטיות או בתוצרת חקלאית המשווקת באמצעות אוצר בית דין. יש המהדרין לנהוג קדושת שביעית, גם בתוצרת שגדלה על פי היתר המכירה. לדעת פוסקים רבים, יש מצווה לאכול פירות שביעית. ומעבר לכך, יש ערך בחיזוקם של החקלאים, המקפידים על שמירת מצוות השביעית כהלכתה. קדושת שביעית נוהגת במינים המיועדים לשימוש, בהם ההנאה מהפרי ובילוי מהעולם באים באותן זמן, ולכן הקדושה נוהגת בדברים שנועדו לאכילת אדם או בהמה, לתבלינים, קוסמטיקה, כביסה וצביעה. אין קדושת שביעית בסיב כותנה, פרחים ללא ריח, עצים להסקה וצמחים לרפואה.

ד.3. ארבעת המינים

אתרוג שנקטף אחרי ראש השנה, יש לנהוג בו קדושת שביעית. להדסים שנטעו לצורך ארבעת המינים, לולבים וערבות, אין קדושת שביעית נוהגת בהם.

ה. פולמוס השמיטה

אחת לכמה שנים צף ועולה מחדש הוויכוח ביהדות הדתית והחרדית, בנושא "היתר המכירה". בדברים שיפורט להלן, אני מבקש להסביר את הנקודות השנויות בוויכוח, ובעיקר את המשמעות שלהן מבחינתנו הצרכנים שאינם חקלאים.

החוב בדיני שביעית בזמן הזה, לדעת רוב הפוסקים, הוא מדרבנן. בשלהי המאה הקודמת ראו כמה רבנים מגדולי הדור, ובהם ר' יצחק אלחנן מקובנא, הראשון לציון בעל ה"ישא ברכה", הרב קוק ואחרים, את מצוקת היישוב החקלאי בארץ, ועל כן היתירו לחקלאים למכור את האדמה, ובתנאי שהעבודות האסורות מהתורה יעשו על ידי גוי. היתר זה נועד להקל על החקלאים למכור את תוצרתם. באופן שלא יחול עליהם איסור ספיחים ולא דיני קדושת שביעית, שימנעו מהם לייצא את תוצרתם ולסחור בה.

גם המסתמכים על ההיתר, ראו בו היתר לצורך שעה ויצרו הגבלות בשימוש, למשל, הם חייבו להשאיר שדות שלא ימכרו, וכן אסרו על מכירת גינות פרטיות וציבוריות. זאת ועוד, הם דרשו שנושא יידון מידי שמיטה מחדש. דרישה זו מאפשרת מידי שמיטה, בסיס לוויכוח מחדש.

בשמיטות אחרונות הלך הוויכוח והחריף, בשל ירידת קרנה של החקלאות במדינת ישראל, כמו גם בשל מגוון האפשרויות שעומד בפני המשק, לייבא פירות ממדינות שכנות ומאירופה. (במידה רבה רפורמת היבוא של פירות וירקות יכולה למוטט את עיקרי הטעונים של המצדדים בהיתר)

טענות המתנגדים להיתר הן:

1. מכירת האדמה הינה פיקטיבית
2. מכירת קרקע לגוי אסורה בשל איסור "לא תחונם"
3. גם אם נמכרה הקרקע ויהודי עבד בה, לא בטלו איסורי ספיחים ואיסורים נוספים.
4. ההיתר היה לשעה, והיום אין בו צורך.

טענות המצדדים בהיתר הן:

1. המכירה אינה הערמה יותר מאשר מכירת החמץ בפסח, היתר עיסקא, או פרזבול. אחד מתלמידי החכמים בדור אמר, כי מי שמשמש בעסקיו הפרטיים בפרזבול, אינו יכול לטעון כנגד החקלאי שמוכר את אדמתו.
2. מכירת הקרקע הינה זמנית, ולכן אין איסור במכירה לגוי.
3. יש דעות שבטל איסור ספיחים בקרקע של גוי, ואפשר לסמוך עליהם.
4. גם היום יש צורך בהיתר, בשל אלפי החקלאים שמשמשים בו וכן הגננים.
5. לענ"ד, יש להוסיף שיקול נוסף והוא, שקינה ממקורות ערבים ועיבוד שטחים חקלאיים על ידי שכנינו הערבים, יכולים לחזק את אחיזתם בארץ, וכן ליצור מצב שבו רוב הציבור הישראלי לא יזדקק עוד למערכת הכשרות הרבנית. (שהרי מרבית החקלאים לא ישמעו להוראות הרבנות)

לסכום סדרי העדיפויות בקניה

- א. ראוי לחזק את החקלאים המקיימים את מצות השמיטה בהידורה על ידי זריעת גדולים בסוף הששית או על מצעים מנותקים או באוצר בית דין. קיים ארגון בשם "אוצר הארץ" שעוסק בשיווק תוצרת חקלאית כזו וראוי לחזקו ככל האפשר.
- ב. פירות של היתר המכירה-אנחנו סומכים על היתר המכירה ומקבלים אותו ללא היסוס במיוחד שכל חשש האיסור הוא רק מדרבנן.
- ג. סחורה מיבוא בעדיפות אחרונה כדי לחזק את הכלכלה הישראלית.